

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Я.Є. Віхляєва

Національний університет «Запорізька політехніка»,

yana02081989@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор В.Й. Бочелюк

Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що в Україні сьогодні відбуваються серйозні зміни умов формування особистості. Особистість – це сутність людини, найголовніше в ній, що відрізняє людський вид від всіх інших біологічних видів. Людина стає особистістю в процесі соціалізації, тобто в результаті включення індивіда в соціальні відносини. Соціалізація здійснюється шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду і відтворення його в своїй діяльності. Процес соціалізації є історично обумовленим, у результаті чого формуються риси особистості, необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві. Суть соціалізації полягає в поєднанні пристосування й відокремлення людини в умовах конкретного суспільства.

На певному етапі розвитку суспільство в своїй соціальній діяльності вже не встигає справлятися з цим завданням, не встигає за швидкістю соціальних змін. Сьогодні потрібні інші соціальні орієнтири, засоби і методи, що враховують нові соціальні умови, щоб соціалізація особистості була успішною.

Величезний внесок у вивчення процесу соціалізації внесли вітчизняні учені, а саме: І. Зверева, Л. Коваль, О. Караман, І. Бех, А. Капська, Т. Кравченко, Ю. Богинська, О. Кононко, С. Курінна, І. Печенко, Р. Пріма, Г. Лактіонова, С. Савченко, М. Лукашевич, В. Слюсаревський, В. Москаленко та інші [1].

Соціалізація – це процес становлення соціального «Я». Вона охоплює всі форми залучення індивіда до культури, навчання і виховання, за допомогою яких індивід набуває своєї соціальної природи. Цей процес проходить як в результаті виховання, тобто цілеспрямованої дії на особистість, так і в

результаті самостійного осмислення дійсності людиною. Практично все, що відбувається в житті людей можна розглядати як фактор чи механізм соціалізації, що обумовлює засвоєння тих або інших норм поведінки.

Мета цього дослідження полягає у теоретико-методологічному аналізі дослідження механізмів соціалізації особистості. Основним завданням є обґрунтування та аналіз методології дослідження механізмів соціалізації особистості.

На сьогоднішній день не вдалося виявити єдині підходи в дослідженні факторів успішності та особливостей процесу соціалізації. Саме тому це важливий напрямок наукових пошуків, значення яких буде зростати в міру стабілізації нашого суспільства.

Визначальний вплив на процес соціалізації особистості має життєве середовище, яке по-різному може визначати роль людства в цілому та значення кожної людини зокрема. З одного боку, відбувається послідовно-спадкоємна зміна поколінь у суспільстві відповідно до загальносоціологічних законів. З іншого боку, особистість виступає не лише об'єктом соціального впливу, а й суб'єктом соціальної діяльності. І в цьому полягає дуальність підходу до вивчення процесу соціалізації, який має бути усвідомлений на теоретичному рівні і та закладений у методологію та методику будь-якого дослідження [4].

Проблема соціалізації особистості є однією з основних у соціальній психології, що вивчає встановлені і діючі в суспільстві механізми передачі соціального досвіду від покоління до покоління, співвідношення процесів і інститутів соціалізації. Специфіка соціально-психологічного аналізу соціалізації полягає у виділенні соціально типового в різноманітних процесах інтеграції індивідів у суспільство. Особливість соціологічного вивчення соціалізації особистості пов'язана з подвійністю об'єкта дослідження «особистість-суспільство». Одне з компромісних рішень полягає в запобіганні полюсних (тільки об'єктивістських або тільки суб'єктивістських) підходів. Соціалізація – це процес засвоєння індивідом протягом усього його життя певної системи знань, соціальних норм і культурних цінностей, настанов і

зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства, до якого він належить.

Сутність соціалізації полягає в поєднанні пристосування (адаптації) і самоствердження людини в умовах конкретного суспільства. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять і навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя.

Методологічні підходи до вивчення процесу соціалізації особистості, її структури цінностей, потреб та соціальних проблем на сучасному етапі полягають у наступних положеннях:

- людину або покоління необхідно розглядати в контексті конкретних соціальних умов та особливостей соціального середовища, усвідомлюючи їх динамічність;

- поруч з загальними проблемами людства відокремлювати ті, що притаманні саме цій специфічній соціально-демографічній групі, відповідно до її ролі та статусу в суспільстві;

- диференційний підхід до різних вікових груп має відбиватися на всіх етапах соціологічного дослідження – від розробки програми і формування гіпотез до формулювання узагальнюючих висновків і рекомендацій;

- потрібно забезпечити суб'єкт-суб'єктний підхід у вивченні взаємозв'язків між особистістю та суспільством, особистістю та різноманітними інститутами соціалізації, особистістю та іншими соціальними групами [1].

Виявлено, що останнім часом менш популярними стали дослідження впливу соціального походження особистості на успішність та особливості її соціалізації. Насамперед, це зумовлено відсутністю єдиних підходів до соціальної стратифікації суспільства, а також її нестабільністю. Разом з тим, це важливий напрямок наукових пошуків, значення яких можливо буде зростати в міру стабілізації сучасного суспільства. Аналізувати процес соціалізації є можливим за умов використання в дослідженнях якісних та кількісних методів.

Якісні методи дослідження за методиками розподіляють на нестандартизовані, напівстандартизовані, проєктивні (інтерв'ю, фокус-група, спостереження, гра тощо). При використанні якісних методів ігноруються статистичні методи аналізу, охоплюються мала вибіркова сукупність та перевага надається індуктивному аналізу.

Зазвичай, якісні методики охоплюють більш локальну та предметну проблематику дослідження. До переваг цього методу відносять: глибокий аналіз, можливість отримання обґрунтування мотивації, з'ясування спектра нестандартних поглядів, явищ. Серед недоліків зазначають: велику вірогідність суб'єктивізму при аналізі отриманих даних та потреба в висококваліфікованих спеціалістах, модераторах.

Серед кількісних методів дослідження за методиками виділяють стандартизовані опитування (анкетування, тестування) та метод контент-аналізу. Ці способи базуються на статистичних методах аналізу, мають велику вибірку та працюють за принципами дедуктивного аналізу. Кількісні методи охоплюють більш загальну проблематику дослідження.

До переваг кількісних методів відносять: широке охоплення проблем, можливість обґрунтованих узагальнень, простота обробки результатів. До недоліків можна зарахувати наступні особливості: недостатньо глибокий психологічний аналіз та вірогідність неадекватних або непослідовних відповідей респондентів.

Безперечно, більш інформативними і більш цінними, з наукової точки зору, є пролонговані в часі дослідження, які здійснюються або за моніторинговою стратегією, або за лонгітудною методикою. Вони надають можливість аналізу динаміки, змін та причинно-наслідкових зв'язків. Використання порівняльної стратегії, проведення досліджень за єдиною методикою за одною проблематикою, дозволяють вивчати загальне та особливе, прогнозувати наслідки, розуміти специфіку ситуації [4].

Однією з головних функцій соціалізації є засвоєння норм і цінностей суспільного життя. Ця функція здійснюється завдяки існуванню механізмів,

агентів та інститутів соціалізації. Процес соціалізації формує життєві цінності, а ціннісні уявлення є одним з важливих мотиваційних джерел діяльності людини у різноманітних сферах суспільного життя. Будучи узагальненими цінностями й засобами їх досягнення, цінності виконують роль фундаментальних норм. Система цінностей утворює внутрішній стержень культури, духовну гармонію потреб та інтересів індивідів і соціальних спільнот.

Для дослідження вибору ціннісних орієнтацій особистості можливо використовувати «Методику ціннісних орієнтацій М. Рокича», яка базується на прямому ранжируванні переліку цінностей. М. Рокич проводить більш загальний розподіл цінностей на основі традиційного протиставлення цінностей-цілей та цінностей-засобів. Відповідно до цього, він виділяє два класи цінностей:

- термінальні цінності – переконання в тому, що якась кінцева ціль індивідуального існування з особистої чи суспільної точки зору варта того, щоб до неї прагнути;

- інструментальні цінності – переконання в тому, що якийсь образ дій з особистої чи суспільної точки зору має перевагу (є кращим) в будь-яких ситуаціях.

Існує ще одна методика вивчення цінностей – «Тест-опитувальник цінностей» за авторством Ш. Шварца, яка застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей, як в групах (культурах) у зв'язку зі змінами в суспільстві, так і для особистості в зв'язку з її життєвими проблемами, що обов'язково виникають в процесі соціалізації.

Під цінностями Ш. Шварц мав на увазі «пізнані» потреби, що безпосередньо залежать від культури, середовища, менталітету конкретного суспільства. В основі опитувальника Ш. Шварца лежить теорія, згідно з якою всі цінності поділяються на соціальні та індивідуальні.

Важливим етапом та механізмом соціалізації є соціальна адаптація. Під адаптацію слід розуміти процес перетворення об'єктивних суспільних форм та

умов життєдіяльності людини в продуктивні індивідуально якісні засоби її організації.

Методи дослідження ефективності адаптації повинні давати можливість отримання кількісних показників критеріїв, реєстрації змін, що відбуваються в процесі соціальної адаптації особистості по кожному з них, статистичного аналізу отриманих з їх допомогою результатів.

Вирішити це завдання можливо за використанням методики «Діагностики соціально-психологічної адаптації», запропонованої в 1954 р. К. Роджерсом і Р. Даймондом. Стимульний матеріал представлений 101 твердженням, які сформульовані в третій особі однини, без використання будь-яких займенників. Цілком ймовірно, така форма була використана авторами для того, щоб уникнути впливу «прямого ототожнення». Тобто ситуації, коли випробовувані свідомо, безпосередньо співвідносять твердження зі своїми особливостями. Даний методичний прийом є однією з форм «нейтралізації» установки тестованих на соціально-бажані відповіді.

Значущу роль в методологічному дослідженні механізмів соціалізації займає методика «Моніторингу соціалізації особистості учня» під авторством І. Рожкова. Метою методики є виявлення рівню соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості учнів. Отримавши кількісні дані, можливо вивести загальний коефіцієнт та констатувати ступінь соціалізованості певної людини [3].

Одна з задач соціалізації – це формування норм моралі, норм співжиття у соціальному суспільстві, норм поведінки та життєво-важливих цінностей. Процес соціалізації формує життєві цінності, а ціннісні уявлення є одним з важливих мотиваційних джерел діяльності людини у різноманітних сферах суспільного життя. Будучи узагальненими цінностями й засобами їх досягнення, цінності виконують роль фундаментальних норм. Система цінностей утворює внутрішній стержень культури, духовну гармонію потреб та інтересів індивідів і соціальних спільнот. Соціально-психологічний підхід до визначення цінностей полягає не у розгляді ціннісної системи суспільства як

зовнішньої стосовно до людини сукупності норм і правил, а в аналізі соціально зумовленого характеру прийняття цінностей особистістю.

Література:

1. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія. К. : Фенікс, 2013. 540 с.
2. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2ге, виправлене та доповнене. К. : Центр учбової літератури, 2014. 688 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. Київ : Вид. : Либідь, 2014. 576 с.
4. Основи соціальної психології: Навчальний посібник. О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін.; за ред. М.М. Слюсаревського. К. : Міленіум, 2015. 496 с.
5. Соціальна психологія: навчальний посібник. О.Р. Охременко. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2015. 312 с.